

образования в школе. -М.: Пед. о-во России, 1999. -320 с.

2. Управление качеством образования: Практикоориентированная монография и методическое пособие /Под ред. М.М. Поташника. -М.: Педагогическое общество России, 2000 -448 с.

3. Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. /Под ред. С.Я. Батышева. -М.: АПО, 1998. -Т.1. -568 с.

4. Глоссарий современного образования /Под ред. В.И. Астаховой, А.Л. Сидоренко. -Харьков: ОКО, 1998 -272 с.

5. Закон України "Про вищу освіту" від 17.01.2002 р., № 2984-III // Офіційний вісник України. -2002. -№ 8. -Ст.327.

6. Афанасьев О. В. Развитие творческого потенциала специалиста // Академия управления: история, современность, перспективы: Материалы юбилейной сессии Ученого совета, посвященный 25-летию Академии управления МВД России; 16 сент. 1999 г. -М., 2000. -С.72-80.

7. ДСТУ ISO 9000-2001. Системи управління якістю.

8. Разработка методики контроля готовности к профессиональной деятельности студентов средних специальных учебных заведений //Л.Г. Семушина, В.С. Кагерманьян, Е.С. Жидкова и др. -М., 2002. -84 с.

9. Энциклопедия профессионального образования: В

3-х т. /Под ред. С.Я. Батышева. -М.: АПО, 1999. -Т.2. -440 с.

10. Михайличенко А.М. Обучение на основе стандарта компетентности // Новый коллегіум. -2001. -№ 3. -С.46-50.

11. Бандурка О.М. Основы управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. -Х.: Основа, 1999. -440 с.

12. Соболев Ю.В. К вопросу о понятии профессионального риска в деятельности ОВД // Теоретико-прикладные проблемы оперативно-розыскной деятельности в России и Украине на современном этапе: Материалы конф. -Белгород, 2000. -С.57-61

13. Кравченко Ю.Ф. Міліція України. -К.: Генеза, 1999. -432 с.

14. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків: Науково-практичні рекомендації /Г.О. Юхновець, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін.; Під ред. М.І. Ануфрієва, Я.Ю. Кондратьєва. -К.: Нац. академія внутр. справ України, 1999. -72 с.

15. Лазарев Б. М. Компетентность органов управления. -М.: Юридическая литература, 1972. -280 с.

Надійшла до редколегії 23.06.2003

ДЯДЕЧКО И И. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК СОСТАВНАЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ

Рассмотрены базовые принципы приобретения работниками ОВД Украины профессиональной компетентности как составного качества их образования

DJADECHKO I.I. PROFESSIONAL COMPETENCE AS COMPOUND QUALITIES OF EXPERTS EDUCATION OF UKRAINE LAW-ENFORCEMENT ORGANS

Base principles of purchase by law-enforcement organs employees of Ukraine of professional competence as compound quality of their education are considered.

УДК 349.2

Ю.Ю. ІВЧУК

Національний університет внутрішніх справ

ІНСТИТУТИ ТРУДОВОГО ПРАВА

Розглянуті питання сутності, змісту, характеру природи інститутів трудового права; визначені їх особливості в умовах реформування законодавства про працю.

Призначення інституту трудового права - повно й якісно регулювати однорідну сукупність суспільно трудових відносин, і від якості його функціонування залежить ефективність функціонування системи трудового права. Незважаючи на важливість пізнання суті, змісту й характеру рис інститутів трудового права України, ці питання на галузевому рівні майже не досліджувались. Тому автором були поставлені і вирішені завдання: а) показати важливість інститутів для розвитку системи

трудового права; б) визначити їх особливості; в) проаналізувати змістовне навантаження декотрих інститутів трудового права.

Інститути трудового права - найбільш характерні структурні елементи його системи. "Вони охоплюють меншу, ніж галузь, сукупність юридичних норм і розрізняються між собою за предметною ознакою регулювання, тобто особливостями окремих видів суспільних відносин або окремими сторонами (елементами) якогось

конкретного різновиду суспільних відносин. Система сучасного трудового права охоплює наступні інститути: працевлаштування (поєднує норми, які регулюють відносини, пов'язані з підшукуванням громадянами підходящої роботи); трудовий договір (поєднує норми, які регулюють прийняття на роботу, переведення й звільнення); професійної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів; робочого часу, часу відпочинку, нормування праці; заробітної плати; дисципліни праці, матеріальної відповідальності; охорони праці; нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства; розгляду трудових спорів" [1, с.25-26]. Отже, інститути трудового права – об'єктивно утворені структурні підрозділи, покликані в даній галузі права регулювати з необхідною деталізацією свій предмет – окремий вид суспільно-трудова відносин або окремий елемент (сторону) складного єдиного трудового правовідношення.

Детальному вивченню категорія "інститут права" була піддана в теорії права. Внаслідок такого комплексного дослідження поняття було зроблено низку важливих методологічно-теоретичних висновків стосовно його сутності, змісту, характеру й особливостей. Так, А.Ф. Черданцев позначає, що правовий інститут – це сукупність правових норм, яка утворює уособлену частину галузі права. Відповідно, галузь права – частина системи права, а правовий інститут – частина галузі права. Якщо галузь права регулює певний рід суспільних відносин, то інститут – певний вид відносин всередині даного роду [2, с.237]. В.В. Лазарєв відзначає, що інститут права – це основний елемент системи права, поданий сукупністю правових норм, регулюючих однорідну групу суспільних відносин. Правовий інститут являє собою уособлений блок галузі права, якому властиві: а) однорідність фактичного змісту – кожний інститут призначений для регулювання самостійної, відносно уособленої групи відносин або окремих вчинків людей; б) юридична єдність правових норм. Норми, які входять в правовий інститут, утворюють єдиний комплекс, виявляються в загальних положеннях, правових принципах, специфічних правових поняттях, що створює особливий, притаманний даному виду відносин, правовий режим регулювання; в) нормативна уособленість, тобто уособлення утворюючих правовий інститут норм в главах, розділах, частинах, інших структурних складових закону або іншого нормативно-правового акта; г) повнота регулювання відносин. Інститут права охоплює такий набір норм (дефінітивних, уповноважуючих, забороняючих), який покликаний забезпечувати безпрогальність регулювання ним відносин. В силу цих властивостей усякий інститут права виконує притаманну лише йому регулятивну задачу і не входить в колізію з іншими структурними елементами системи права [3, с.200]. І.М. Погребной зазначає, що інститут права являє собою відносно уособлену частину галузі права, сукупність юридичних норм, регулюючих повну групу однорідних суспільних відносин. "Інститут права являє собою групу юридичних

норм даної галузі права, регулюючих ряд специфічних, якісно своєрідних суспільних відносин певного виду. Інститут права є відносно самостійним первинним структурним елементом галузі права, тобто галузь права складається з інститутів права, а не складається безпосередньо з норм права" [4, с.65]. На нашу думку, автор припускається серйозної методологічної помилки, коли не визнає норму права структурним елементом галузі права. Той факт, що нормативні приписи є складовими елементами і системи права, і галузі права, давно встановлений в юридичній літературі [5, с.20, 24, 33]. І це відповідає логічно-об'єктивній побудові даних правових утворень. Поміляється вчений і тоді, коли вказує, що інститут права є "первинним структурним елементом галузі права". Внаслідок такого твердження губиться також і такий структурний елемент галузі права, як інститут нижчої підсистеми. О.Е. Кутафін доводить, що всередині галузі права правові норми групуються і розподіляються за інститутами права. З його точки зору, пояснюється це тим, що серед "суспільних відносин, які відносяться до однієї сфери правового регулювання, можна виокремити дрібніші групи однорідних відносин. Наприклад, до сімейних відносин відносяться: відносини по укладанню і розриванню браку, відносини між подружжям з приводу майна, їх прав та обов'язків, відносини між батьками і дітьми та ін. Тому норми сімейного права які регулюють сімейні відносини різних видів, поєднуються в інститути сімейного права, наприклад інститут всиновлення. Таким чином, інститут права – це група правових норм, якими в межах галузі права регулюється певний вид однорідних суспільних відносин" [6, с.43]. В.Д. Перевалов і В.І. Леушін аргументовано відзначають, що інститут права – це уособлена група юридичних норм, регулюючих суспільні відносини конкретного виду [7, с.316]. В.Н. Хропанюк пише: "Правовий інститут – це уособлений комплекс правових норм, які є специфічною частиною галузі права і регулюють різновид певного виду суспільних відносин. На відміну від галузей права правовий інститут поєднує норми, які регулюють лише частину відносин певного виду. Ці норми діють у складі галузі права, хоча і відрізняються від інших галузевих норм певною своєрідністю" [8, с.292]. М.І. Матузов і А.В. Малько вказують, що правовий інститут – це порівняно невелика, стійка група правових норм, регулюючих певний різновид суспільних відносин. Якщо юридична норма – висхідний елемент, "жива" клітинка правової матерії, то правовий інститут являє собою первинну правову спільність. Правові інститути покликані регламентувати окремі ланки, фрагменти, сторони суспільного життя. Інститут – складова частина, блок, ланка галузі. В кожній галузі їх багато. Вони володіють відносною автономією, бо торкаються в певній мірі самостійних питань. Скільки галузей – стільки відповідних груп інститутів. Галузева належність правових інститутів – найбільш загальний критерій їх диференціації. З цієї ж ознакою вони поділяються на матеріальні і

процесуальні [9, с.397]. О.Ф. Скакун зауважує, що інститут права – система відносно уособлених від інших та пов'язаних між собою правових норм, регулюючих певну групу (вид) однорідних суспільних відносин. Інститут права – необхідна ланка в цілісній системі права. Як правило, кожна галузь права має інститути права як свої самостійні структурні підрозділи. Однак інститути права можуть складатись з правових норм різних галузей, бути міжгалузевими. Головне призначення інститутів права – в межах своєї групи однорідних суспільних відносин забезпечити цілісне, відносно завершене регулювання [10, с.269]. А.М. Колодій, В.В. Копейчиков і С.Л. Лисенков роблять висновок, що інститут права – це таке угруповання норм права певної галузі чи підгалузі, котре регулює конкретний вид чи сторону однорідних суспільних відносин. Іноді деякі відносини регулюються нормами різних галузей права, тому ці норми утворюють комплексний інститут права. Це так звані вторинні угруповання системи права. До них, крім комплексних інститутів, належать міжгалузеві комплекси, які об'єднують деякі галузі, підгалузі та інститути права [11, с.200]. З точки зору М.М. Рассолова, В.О. Лучіна і Б.С. Ебзєєва, для інституту, як і для галузі, характерні внутрішня уособленість юридичних норм і автономність їх функціонування, заснована на єдності правових принципів. Звичайно інститут права цілком входить у склад відповідної галузі. Відмінність інституту від галузі у цьому випадку полягає у тому, що інститут регулює не усю сукупність відповідних суспільних відносин, а лише різні сторони, особливості одного типового суспільного відношення. Однак в деяких випадках одні й ті ж самі суспільні відносини регулюються нормами різних галузей права. Тоді відповідні норми утворюють так званий комплексний інститут, який, таким чином, хоча і включає норми різних галузей права, все ж характеризується єдиним предметом регулювання. Це свідчить про те, що комплексний інститут – не довільне поєднання норм. Його існування обумовлено специфічними потребами правового регулювання деяких видів суспільних відносин. Комплексний інститут не може входити цілком у склад конкретної галузі права, адже будь-яка галузь охоплює норми, поєднанні спільністю не тільки предмета, але й метода правового регулювання. Водночас це не означає, що комплексні інститути утворюють підсистему того ж рівня, що й галузі. Вони, як і інші інститути, також включаються в галузі, але в конкретну галузь входить лише частина такого інституту. “Інститут права можна визначити як об'єктивно уособлену всередині однієї галузі або декількох галузей права сукупність взаємопов'язаних юридичних норм, поєднаних спільністю регулювання конкретного виду суспільних відносин” [12, с.257-258]. В.Д. Ткаченко стверджує, що інститут права – це уособлена група юридичних норм, які регулюють суспільні відносини конкретного типу. Інститут права регулює окрему ділянку, фрагменти, сторони суспільного життя. Він є складовою частиною однієї або кількох

галузей права, характеризується тим, що: а) регулює вид більш чи менш значних суспільних відносин; б) є логічно замкнутою, відокремленою сукупністю норм; в) функціонує автономно, тобто має можливість здійснювати регулювання суспільних відносин незалежно від інших інститутів права [13, с.258-259]. В.М. Сирих вбачає сутність інститутів права у тому, що це система взаємопов'язаних норм, регулюючих відносно самостійну сукупність суспільних відносин або які-небудь їх компоненти, властивості. Наприклад, в сфері трудових відносин виділяються, зокрема, відносини, пов'язані з укладанням трудового договору, встановленням і виплатою заробітної плати, притягненням порушників трудової і виробничої дисципліни до відповідальності. Відповідно в трудовому праві, утворюються інститути трудового договору, заробітної плати, трудової дисципліни. Подібним чином виокремлюються й інші правові інститути. Саме певна специфічність однієї групи суспільних відносин порівняно з іншими слугує причиною виникнення відповідних нормативно-правових інститутів [14, с.226-227].

Розгляд загальнотеоретичних висновків вчених щодо сутності, змісту й характеру правового інституту дозволяє, застосовуючи метод дедукції, з'ясувати особливості і специфіку категорії “інститути трудового права”.

1. Якщо нормативний припис – вихідний елемент структурної побудови системи трудового права, то правовий інститут являє собою певну спільність цих правових приписів. Природа і особливості інституту трудового права можуть бути правильно зрозумілі, якщо виходити з того, що це – така спільність правових норм, яка в свою чергу є елементом наступного структурного підрозділу – підгалузі трудового права. Водночас нормативні приписи утворюють інститути трудового права не безпосередньо, а через підінститути. Інститути трудового права націлені на регламентування певної ланки, сторони трудових та тісно пов'язаних з ними відносин. Кожний інститут трудового права являє собою відносно уособлений “блок”, “агрегат” галузі трудового права. Для характеристики інституту трудового права, з нашої точки зору, в більшій мірі, ніж для інших структурних підрозділів, підходить поняття “підсистема”. Порівняно з підгалузями трудового права правові інститути менш автономні, вони не утворюють таких відносно замкнених механізмів регулювання, які притаманні підгалузям. Сконцентровані на регулюванні певної, іноді надто вузької ланки суспільно-трудових відносин даного виду або роду, правові інститути лише у поєднанні, взаємодії забезпечують галузеве регулювання. Поряд із цим головна функція інституту трудового права полягає у тому, щоб у межах своєї ділянки суспільно-трудових відносин забезпечити цілісне, відносно завершене регулювання. Це означає, що інститут трудового права повинен володіти певним “комплексом” правових норм, за допомогою яких можна охопити усі суттєві моменти регулювання відповідної групи трудових та тісно пов'язаних з ними

відносин.

2 Юридичним критерієм уособлення тієї або іншої сукупності правових норм в конкретний інститут трудового права слугують наступні три ознаки: а) юридична єдність правових норм. Як цілісне утворення інститут трудового права характеризується єдністю змісту, яка виражається в загальних положеннях, правових принципах або сукупності використовуваних правових понять, єдності правового режиму регульованих суспільно-трудових відносин; б) повнота регулювання певної сукупності трудових та тісно пов'язаних з ними відносин. Інститут трудового права охоплює різні види правових норм. Це можуть бути дефінітивні, уповноважуючі, зобов'язуючі, заборонені та інші норми права, які в комплексі містять усі аспекти правового регулювання відповідної групи суспільно-трудових відносин. Наприклад, норма заборонного характеру міститься в ч 1 ст 22 Кодексу законів про працю України [15], де позначається, що "забороняється необґрунтована відмова в прийнятті на роботу". Ця норма права входить до інституту трудового права – "трудовий договір". Норма зобов'язуючого характеру міститься в ст.29 Кодексу, де вказується, що до початку роботи за укладеним трудовим договором власник або уповноважений ним орган зобов'язаний: 1) роз'яснити працівнику його права і обов'язки та проінформувати під розписку про умови праці, наявності на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуті, можливі наслідки їх впливу на здоров'я, його права на пільги і компенсації за роботу в таких умовах згідно з діючим законодавством і колективним договором; 2) ознайомити працівника з правилами внутрішнього трудового розпорядку і колективним договором; 3) визначити працівнику робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами. Ця норма також міститься в інституті трудового права за назвою "Трудовий договір". Внаслідок цього кожний правовий інститут є унікальним, виконує лише властиві йому функції і не дублюється іншими структурними компонентами системи трудового права; в) уособлення норм, утворюючих правовий інститут, в главах, розділах, частинах та інших структурних елементах нормативно-правових актів, покликаних регулювати трудові та тісно пов'язані з ними відносини. "Логічна послідовність і досконалість закону передбачає таку диференціацію його змісту, яка визначається якісною уособленістю тієї або іншої сукупності норм. А ця якісна уособленість і охоплюється поняттям правового інституту" [14, с.228].

3. Ознаки, що виокремлюють інститут трудового права в якості самостійного підрозділу системи галузі, обумовлені визначальними функціями конкретного правового інституту, його роллю в забезпеченні цілісного, відносно завершеного регулювання суспільно-трудових відносин. З точки зору регулятивних властивостей кожний інститут трудового права забезпечує самостійний регулятивний вплив на певну ділянку трудових та тісно

пов'язаних з ними відносин. Дана ознака – головна, уособлюючи ті або інші спільності норм трудового права в його інституті. Так, у згаданому розглядуваному інституті трудового права України (трудовий договір), який міститься в главі третій Кодексу законів про працю України [15], визначаються: поняття трудового договору (ст.21), порядок його укладання (ст.ст.21-24, 24-1), обов'язки і права сторін трудового договору (ст.ст.26-30), порядок зміни трудового договору (ст.ст.32-34), підстави припинення трудового договору (ст.36), порядок розірвання трудового договору (ст.ст.38-43, 43-1, 45) Кожний інститут трудового права уособлюється в межах системи галузі і за своїм інтелектуально-вольовим змістом. Регулюючи суворо визначену ланку суспільно-трудових відносин, інститут відрізняється фактичною і юридичною однорідністю. Його зміст виражено в специфічній групі понять, загальних положень, термінів. Наприклад, зміст інституту гарантії і компенсації виражений в таких поняттях, як "гарантії", "компенсації", "відшкодування", "службові відрядження" тощо; зміст інституту трудова дисципліна – в поняттях "трудова дисципліна", "правила внутрішнього трудового порядку", "заохочення", "дисциплінарні стягнення". Один з найяскравіших показників регулятивних особливостей та інтелектуально-вольового змісту інституту трудового права – своєрідність притаманної інституту юридичної конструкції "Якщо та чи інша група норм – навіть зовнішньо виокремлена в системі нормативних актів або в структурі окремого акта - не поєднана цілісною правовою конструкцією, то немає й підстав вести мову про наявність в даному випадку правового інституту" [5, с.123]. Усе це (єдність регулятивних особливостей, інтелектуально-вольового, юридичного змісту) свідчить про існування сталої правової спільності – інституту трудового права.

4. Інститут трудового права відрізняється певною внутрішньою організацією охоплюваного ним нормативного матеріалу. "Зовні," у взаємозв'язках з іншими підрозділами галузі трудового права правовий інститут являє собою системно-цілісне, неподільне утворення, єдину правову спільність. Однак ця цілісність, неподільність існує тому, що окремі правові приписи пов'язані не лише однорідністю фактичного змісту, інтелектуально-вольовою, юридичною єдністю, але й певною внутрішньою організацією. Інакше кажучи, інститут трудового права має власну структуру. Для його структури характерно: а) наявність комплексу "рівноправних" нормативних приписів. На відміну від асоціації норм (де, по суті, одну генеральну норму супроводжує низка конкретизуючі правових приписів), в інститут входять декілька однорядних нормативних положень; б) певна юридична різноманітність приписів. Вони тому і пов'язані в єдиний комплекс, що забезпечують різнобічний вплив на дану ділянку суспільно-трудових відносин; в) поєднання усіх норм сталими закономірними зв'язками, які виражені в загальних приписах, а головне – в юридичній конструкції. Останнє з означених ознак є вирішальною. Структу-

ра інституту трудового права, як і інших правових спільностей, характеризується не тільки певною побудовою, диференційованістю нормативного матеріалу, але й інтегрованістю, своїм законом зв'язку елементів, хоча й не таким жорстким, як в нормативному приписі, однак таким, що виражає системну цілісність, усталену композицію елементів [16, с.266]. Зміст інституту трудового права пронизаний загальними юридичними початками, ідеями. Невипадково тому в достатньо розвинених сферах права, які відрізняються високим рівнем кодифікації, наявністю нормативних узагальнень, правові інститути "очолюються" нормами принципами, сформульованими прямо в тексті нормативних актів. Наприклад, інститут заробітної плати "очолюється" принципами, що закріплюють конституційні основи в цій сфері, заборону зменшувати її нижче нормативно встановленої мінімальної заробітної плати (ст.ст.94, 95 Кодексу законів про працю України).

5. Інститути трудового права отримують зовнішнє уособлене закріплення в системі трудового законодавства. Іноді правовий інститут закріплюється в окремому нормативному юридичному акті. Наприклад, Закони України "Про оплату праці" [17], "Про відпустки" [18], "Про охорону праці" [19]. Більшість інститутів трудового права закріплюється у вигляді самостійних структурних підрозділів Кодексу законів про працю України [15] – глав. Звичайно, що повної тотожності між інститутом трудового права і главою Кодексу немає. "Якщо нормативний припис і первина одиниця тексту нормативного акта (стаття, частина чи абзац статті, фраза тексту) утворюють неподільну єдність, то відповідність між правовим інститутом та підрозділом нормативного акта має інший характер: тут в більшій мірі виявляється можливість розходження між змістом (правовий інститут) і формою (підрозділ нормативного акта)" [5, с.127-128]. Однак, гадаємо, принципова відповідність між інститутами трудового права і главами Кодексу законів про працю України є свого роду закономірністю. Інститут трудового права потребує формального уособлення. А це обумовлює одна з вимог юридичної техніки: при визначенні архітекtonіки нормативного акта слід прагнути до того, щоб кожне з його укрупнених підрозділів присвячувалось одному правовому інституту [20, с.322].

ЛІТЕРАТУРА

1. Советское трудовое право /Под ред. О.В. Смирно-

ИВЧУК Ю.Ю. ИНСТИТУТЫ ТРУДОВОГО ПРАВА

Рассмотрены вопросы сущности, содержания, характера природы институтов трудового права; определены их особенности в условиях реформирования законодательства о труде.

IVCHUK JU.JU. INSTITUTES OF THE LABOR LAW

Questions of essence, the contents, character of a nature of institutes of the labor law are considered; their features in conditions of reforming of the legislation on labor are determined.

ва. -М.: Профиздат, 1991. –367 с.

2. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник. –М.: Юрайт-М, 2001. –432 с.

3. Общая теория права и государства /Под ред. В.В. Лазарева. –М.: Юрист, 2001. –520 с.

4. Погребной И.М. Теория права: Учебное пособие. –Х.: Основа, 2003. –128 с.

5. Алексеев С.С. Структура советского права. –М.: Юрид. лит., 1975. –264 с.

6. Основы государства и права /Под ред. О.Е. Кутафина. –М.: Юрист, 2001. –416 с.

7. Теория государства и права /Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. –М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. –570 с.

8. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. –М.: Интерстиль, 2000. –377 с.

9. Теория государства и права: Курс лекций /Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. –М.: Юрист, 2001. –776 с.

10. Скакун О.Ф., Подберезский Н.К. Теория права и государства. –Х.: 1997. –496 с.

11. Теория держави і права: Навчальний посібник /А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. –К.: Юрінком Інтер, 2002. –368 с.

12. Теория государства и права: Учебник /Под ред. М.М. Рассолова, В.О. Лучина, Б.С. Эбзеева. –М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. –640 с.

13. Загальна теорія держави і права /За ред. М.В. Цвіна, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. –Х.: Право, 2002. –418 с.

14. Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник. –М.: Юстиц-информ, 2001. –592 с.

15. Кодекс законів про працю України // Кодекси України. –2002. -№ 5. –172 с.

16. Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник. –М.: Юстиц-информ, 2001. –592 с.

17. Закон України "Про оплату праці" // ВВР України. –1996. -№ 9. –Ст.45.

18. Закон України "Про відпустки" // ВВР України. –1997. -№ 2. –Ст.4.

19. Закон України "Про охорону праці" // ВВР України. –1992. -№ 49. –Ст.668.

20. Проблемы общей теории права и государства /Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. –М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. –832 с.

Надійшла до редколегії 30.05.2003